

Kritiek

De architect aan zet

Auteurs Jackel Henstra en Joost van 't Klooster

De bouwsector is ziek. Het product wordt weliswaar integraal gebouwd, maar op een gefragmenteerde manier ontwikkeld. De crisis brengt het leveren van maatwerk en het toekomstgericht werken volop onder de aandacht. Nu de markt dreigt aan te trekken gaat menig een echter weer over op business as usual. Ontwerp en uitvoering zijn in het bouwproces twee strikt gescheiden werelden geworden. De rol van de architect beperkt zich tot het ontwerpproces en is daarin teruggebracht tot het ontwerp. Dat betekent dat er minder oog is voor de eindgebruiker en het leidt tot het ontbreken van maatwerk. Om tot maatwerk in de bouw te komen, dient de samenwerking tussen architect, adviseurs en producenten in het proces van onderzoek, ontwerp en uitvoering sterk te worden verbeterd. Daarnaast moeten we proberen de complexiteit van de bouw te reduceren door het bouwen uiteen te rafelen in drager, envelop, installaties en inbouw. De aansturing kan door verschillende partijen worden verzorgd: naast de ontwikkelaar en de bouwer kan ook de architect hier zijn meerwaarde aantonen. Het project 'House of Tomorrow Today' is hier een voorbeeld van. Ontwerp en uitvoering vormen één proces, waarbij de producenten al in de ontwerpfase hun specifieke productkennis inbrengen. WVTTK architecten coördineert de samenwerking en stuurt vanuit het ontwerp de assemblage van de bouwdeelen aan.

Tegenwoordig worden steeds meer DBFM (Design, Build, Maintain, Finance & Operate) projecten in diverse combinaties gevraagd. Voordeel hiervan is dat de scheiding tussen ontwerp en uitvoering wordt weggenomen vanuit de gewenste integratie van de beheerfase in het ontwerpproces. De noodzaak tot toekomstgerichte keuzen wordt daarmee expliciet. Vaak worden deze contracten echter traditioneel ingestoken, waardoor de afstand tussen architect en eindgebruiker nog groter wordt.

Veel architecten zien nog geen mogelijkheden om in dit type samenwerking een nieuwe rol op te eisen en meerwaarde te realiseren. Juist vanuit deze rol kunnen zij een brug slaan tussen ontwerp en uitvoering & beheer. Daarnaast moeten zij ook een stap terug kunnen doen. Niet kwalitatief, maar wel door zorgvuldig architectuur te definiëren. Waar zit de kwaliteit en waar kan gericht worden versoberd?

WVTTK architecten maakt zich hard voor een nieuwe procesaanpak in de bouw. Wij kunnen onze toegevoegde waarde tonen door in het proces maatwerk te leveren en hierin verschillende rollen te vervullen.

We merken dat onze partners moeten wennen aan deze nieuwe werkwijze en hun rol daarin. Onze conclusie is: nu de therapie is gevonden, moet de architect zijn rol goed oppakken. Hij zal daarbij niet meer de oude worden, maar dat is misschien maar goed ook.

Informatie www.wvttkarchitecten.nl en www.actiefbouwen.eu

Ethiek in architectuur

Op de LinkedIn-groep van de Architect vinden regelmatig discussies plaats over actuele ontwerp-vraagstukken. Hieronder een samenvatting van een discussie die de afgelopen weken kon rekenen op veel inhoudelijke reacties.

Sander Woertman Het ontwerpen van een gebouw veronderstelt van een architect dat hij zijn attitude aanzien van de maatschappij bepaalt. Zodoende is architectuur een vak waarin ethiek een belangrijke rol speelt. Maar ontwerpen veronderstelt ook een opdrachtgever met een programma van eisen. In deze constructie heeft de architect slechts een dienende rol: zodra hij niet doet wat de opdrachtgever van hem verlangt, zet hij zichzelf buitenspel. Maar is de praktijk zo zwart-wit zoals hierboven beschreven? Wat zijn de marges waarbinnen een ontwerper zijn stempel kan drukken op de sociale betekenis van de opgave? Waar moet een ontwerper de grens trekken? En zorgt de crisis ervoor dat maatschappelijke verantwoordelijkheid (tijdelijk) op een zijspoor wordt gezet? Of maken economische ontwikkelingen juist duidelijk dat ontwikkelaars plaats moeten maken voor ontwerpers die met gebruikers wenselijke ruimtelijke interventies vormgeven?

Astrid Aarsen Deze vragen zijn wel wat eenzijdig vanuit het perspectief van de ontwerper gesteld. Kan hij een stempel drukken op een opgave? Het lijkt mij dat een ontwerper juist op zoek gaat naar wat er leeft in de maatschappij en zijn creativiteit inzet om oplossingen aan te dragen waar anderen deze wellicht niet zien. En dat hoeft lang niet altijd te resulteren in gebouwen!

Marianne Loof Elk ontwerp dat een architect in Nederland maakt, heeft een maatschappelijke context. Het opdrachtgeversveld van ontwikkelaars, grote bedrijven en corporaties opereert in ons land in een redelijk gelijkmatig middenveld van maatschappelijke conventies. Dat is een grote kwaliteit, maar geeft ons land ook minder 'grand projects'. De incorporatie van maatschappelijke aspecten in een ontwerp wordt dan ook voor een groot deel gewaarborgd in bestemmingsplannen, stedenbouwkundige visies, beleidsvisies, zorg- en woonvisies, maatschap-

pelijk verantwoord ondernemen, tot aan wet en regelgeving en energieverbruik. Een enkele opdrachtgever excelleert in maatschappelijke visie en een enkele bungelt onderaan. Maar over het algemeen kan een architect zich redelijk zorgeloos in een opdracht begeven en zal een 'mogelijk dilemma' zich hier binnen overzichtelijke grenzen afspelen.

Binnen het eigen ontwerp maakt een architect echter zelf ook maatschappelijke afwegingen, bijvoorbeeld in de keuze tussen waar budgetten aan worden besteed. Gaat het geld op aan een bijzonder expressieve en blitse gevel, of juist aan een mooie binnentuin voor bewoners? Wel die extra buurtruimte op de hoek van tweehonderd vierkante meter? Of dat offeren voor een spectaculaire entreehal? En honoreert de architect wel de gebruikerswensen die minder goed passen in het concept?

Ik wil architecten zeker niet als de ultieme vertegenwoordiger van de maatschappelijke en sociale waarde van een opdracht opvoeren, maar als het goed is fungeren zij voor het leeuwendeel van de projecten als het geweten van de opdracht. Zo zijn opdrachtgevers en architecten elkaars kritische klankbord en spiegel. Op die manier wegen we onze motieven, bewaken we de koers en vertegenwoordigen we het algemene belang naast het specifieke projectbelang.

Sander Woertman @Marianne Loof: Maar wat voor invloed heeft de crisis op de rol van ethiek in het ontwerpproces? En hoe kan een architect zijn visie op maatschappelijke en sociale waarden kwijt bij een opdrachtgever die mijlener van de gebruiker afstaat en die vooral een bouwende of investerende partij is? @Astrid Aarsen: In het februari-nummer van de Architect schrijft een jonge architect vertwijfeld dat hij volop interessante plannen initieert en creatieve oplossingen bedenkt voor allerhande vraagstukken, maar dat deze handelswijze hem en zijn lotgenoten geen brood op de plank bezorgt. Hoe zie jij dat?

Astrid Aarsen Het is inderdaad een kunst om die creativiteit zo in te zetten dat er ook inkomsten tegenover staan, maar het kan wel. Dat bewijzen bijvoorbeeld Eklund_TerBeek. In hun alertheid bij rondleidingen zien zij worstelingen van instellingen en dragen ze uit eigen initiatief oplossingen aan. Dat

heeft hen onder andere een interieuropdracht voor een museum en een mooie opdracht voor het Oogziekenhuis opgeleverd. Het is dus een combinatie van de urgentie van de (alledaagse) opgave met de nieuwsgierigheid en alertheid van de architect die in staat is spontaan en tegelijkertijd professioneel handelen. Maar wees daarbij wel altijd bewust wie de potentiële opdrachtgever is en wat hij eraan kan hebben, want zomaar plannen initiëren leidt inderdaad niet tot brood op de plank.

Marianne Loof Ik weet echter niet of de crisis een onderscheidende factor is. Misschien dat de crisis en de moeizame ontwikkeling commerciële partijen juist meer dwingt om zorgvuldige afwegingen te maken. Zo zal ongemerkt de invloed van consumenten sterker worden. De 'markt' kan dus ook positief werken. Je kunt je afvragen of dit ethisch gedrag is, want het wordt niet gestuurd door intrinsieke ethiek. Hetzelfde zie je bij energie en duurzaamheid. De markt werkt veel sterker duurzame veranderingen in de hand dan 'ethiek' op zich.

Het is dus niet zwart wit. Ik heb zeer 'commerciële' opdrachtgevers gehad die absoluut oprecht waren, een heldere maatschappelijke overtuiging hadden en transparante en onverwachte keuzen maakten. Daar tegenover staan ook echte 'buitenkant idealisten' die onder het mom van ethiek en maatschappelijke doelen, eigenbelangen dienden. Kortom, elke tijd, elke omstandigheid kent conflicterende belangen en wolven in schaapskleding en onvermoede idealisten. Ik kies voor het open vizier waarmee je een opgave ingaat en ik vertrouw op mijn eigen instinct waar het mensen betreft. De kunst is goed te kijken wat de drijfveren van een ander zijn en zelf bereid zijn keuzen in het voordeel van 'maatschappelijke en sociale waarden' te maken. Het speelveld waar dit alles zich afspeelt, is inderdaad niet alleen maar idealistisch, maar dat hoort bij een scherp raakvlak, en hiervoor geldt: if you can't stand the heat, stay out of the kitchen.

De architect die zich verschanst achter eigen ethische superioriteit zal weinig losmaken bij anderen. Te vaak hoor ik ook in ons vak opgeblazen 'maatschappelijke en ethische' onderbouwingen als dekmantel van eigen esthetische overwegingen.

Hier ligt ook een vraag voor de architectuurcriticus: welke rol wil hij de maatschappelijke en sociale waarden en daarbij horende afwegingen in zijn bespiegeling van projecten geven?

Kees van der Hoeven Volgens mij is de initiële vraag niet correct geformuleerd. Zo wordt de vraag naar ethiek gekoppeld aan opdrachtgever versus de maatschappij. Er zijn natuurlijk goede of slechte opdrachtgevers, maar via ons vak is er altijd iets goeds aan de maatschappij te geven. Deze discussie heeft dus wat mij betreft absoluut niets met de crisis te maken. Of gaat deze discussie over het verschil tussen opdrachtgever en gebruiker? En de wisselende belangen die daarmee samenhangen? Dan gaat de gestelde vraag dus vooral over de ethiek van de opdrachtgever en niet over die van de architect.

Jurgen van der Ploeg De arrogantie is voorbij. Dat is wat mij betreft de situatie in de crisis. In de hoogtijjaren vlak voor de crisis kon alles. Ontwikkelaars, aannemers, gemeentes en ontwerpers konden hun eigen feestje vieren. Sommigen vierden ethisch verantwoorde feestjes en anderen juist niet. Nu staan we allemaal op een kruispunt: wachten we tot 'het' over is en gaan we op de oude voet verder of passen we ons aan, aan een nieuwe habitat. Ik denk het laatste en als je erover doortantaseert is het geweldig. Het is toch prachtig dat niemand meer wegkomt met 'zo doen we dat altijd'.

Nu alles onzeker is geworden, moeten we wel de discussie op de inhoud voeren. Alle partners in het bouwproces moeten de verantwoordelijkheid nemen om coalities te smeden, de belangen en idealen van de andere partijen serieus nemen, extreem creatief zijn, gebruikers opzoeken en nadenken wat ze willen. Het type 'boekhouder' zal de uitweg in de impasse niet vormgeven. Met creativiteit en maatschappelijke drive kunnen architecten wel een voortrekkersrol vervullen. Een architect anno nu heeft niet genoeg aan goede ontwerp-kwaliteiten. Een architect die verleidt, open is, inspireert, visionair is, mensen samenbindt, laat de arrogantie links liggen. En zonder die arrogantie, is de ethiek nabij. En dat geldt niet alleen voor architecten.